

СТАТИИ / ARTICLES

ПОЛИТИЧЕСКИ РЕФОРМИ И ИЗБИРАТЕЛНИ СИСТЕМИ

Пламен Киров

POLITICAL REFORMS AND ELECTORAL SYSTEM

Plamen Kirov

Abstract: *The reforms in the political system in Bulgaria are usually confined to changes in the electoral system. The government is not directly affected by the evolution of the party system, and its effectiveness does not directly depend on the number of political parties. The stability of the party system is not the only criterion for assessing the political representation. Proposals to change the electoral system are primarily aimed at reducing the number of parties in order to form one-party parliamentary majority. However, these majorities do not always achieve political stability.*

Key words: *electoral system, elections, party system, political representation, government*

В последната година дебатът около българската избирателна система бе възобновен. От една страна, това се дължи на резултатите от набързо организиран и проведен Национален референдум по въпроси, свързани с демократичните избори. От друга страна, партийните „елити“ правят опити за „политическо инженерство“ чрез предизвикване на промени в избирателната система. Формираното масово недоверие на обществото към съществуващата политическа система катализира процеса по търсене на изход от кризата на политическото представителство. За съжаление, този изход се търси на първо място и преди всичко в сферата на избирателната система, разбирана като единство от процедури, без да се обръща внимание на съдържателната страна на политиката и качеството на политическите субекти.

Добре известно е, че не съществува идеална избирателна система, която да обединява само положителни черти и да изключва отрицателните последици. Ето защо всеки модел трябва да се основава на различен баланс от елементи и ефекти. Влиянието на избирателната система върху политическата система зависи от

различни фактори. Към правилата за провеждане на изборите се поставя сложен комплекс от функционални изисквания, като всяка теория, която акцентира само върху едно от тях, поначало е проблематична. Степенуването на различните изисквания по важност зависи съществено от демократично – теоретичните съображения и в крайна сметка от намеренията на парламентарното мнозинство. От конкретния избор на модел може да се съди на кои ценности е отдадено приоритетно значение.¹

Споровете за същността на избирателната система относно елементите, които могат да бъдат легитимно включени като част от нея, са неразделно свързани с общите спорове относно „най-добрия“ метод за изразяване политическата воля на избирателите. Главното противоречие възниква между онези теоретици и политици, които конструират една избирателна система предимно с оглед на изискванията на либерално-демократичната теория, и онези, които смятат, че избирателните системи трябва да бъдат анализирани като обща институционална уредба и оценявани спрямо изискванията към държавното

¹ Вж. **Nohlen, D.** Elections and Electoral System, New Delhi, 1996, p. 97.

управление, общовалидни за всички държави. Теоретичните дебати неизменно насочват вниманието си към търсене на “перфектна” избирателна система, която да комбинира и отговаря едновременно на всички изисквания на представителното управление.

Избирателните системи се намират във фокуса на вниманието на установените политически партии и елити, които активно поддържат онази институционална уредба, която улеснява достъпа им до държавната власт. Рамките, в които се оформят различните предпочитания, се определят от продължителен (в общия случай) политически дебат относно целите на избирателните системи и изискванията, които поставя пред тях възприетият модел на представителното управление.

Демократичното управление изисква отговор на въпроса – кога гласоподавателите имат най-голяма свобода? Дали когато сами избират правителството, което не може да бъде сменено, освен по тяхна воля като то разполага с необходимите средства за осъществяване на одобрената от тях програма или когато в парламента са представени възможно най-достоверно всички значими политически интереси, въз основа на които в хода на парламентарната дискуссия различните мнения намират баланс и определят философията на провежданата политика?² На този въпрос не може да бъде даден еднозначен отговор. В хода на еволюцията на представителното управление в отделните общества той намира своите конкретни очертания и политически основания.

Логично, изборът на избирателна система се направлява и зависи от конкретни фактори. Преди всичко той се определя от функцията, която трябва да осъществяват избраните представителни органи. За формиране на широкопредставително събрание, което да постави в основата на законодателството всички нюанси на конкретните политически интереси в обществото, пропорционалното представителство определено е за предпочитане. За създаването на силно и стабилно правителство, което да е в състояние да взема и провежда решения през мандата на парламента, мажоритарният е най-подходящият метод.

Избирателните системи не могат да изпълняват едновременно и в еднаква степен всички функционални изисквания. Нито една система не може да бъде абсолютно оптимална. Основният

конфликт между целите е обикновено между абстрактната справедливост на представителството и разбирането за политическата стабилност на представителното управление. Повишаването на ефективността в едната насока е поначало за сметка на другата. Следователно, обективно всеки модел изпълнява някои изисквания повече, а други по-малко. Обикновено избирателните системи, които се опитват да отговорят едновременно на широк кръг изисквания, са комплексни. Те са формирани от различни и отчасти противоречиви елементи, които си взаимодействат по сложен начин. Много често е трудно да се проследи начинът на функциониране и последиците в тези случаи. Семплите модели на избирателни системи най-често отговарят добре на едно единствено изискване, докато задоволително действащите в мултифункционален план са сложен комплекс от елементи на първите.

Въпросът дали дебатът около избирателната система обединява или разединява обществото, служи като специфичен параметър в обществата със силна социална диференциация. Поначало засилването на политическия антагонизъм в такива случаи може да доведе до подкопаване на самия демократичен строй. Ето защо от изключително значение е общото приемане на избирателната система и нейните резултати, което води до одобрение на “правилата на играта” на демократичната система за управление.

През миналите десетилетия дискусиата около мажоритарните и пропорционалните системи се води преди всичко на база общи теоретични аргументи и е свързана с идеята за различните модели на парламентарната форма на управление. В последните години в дискусиата се включва все по-силно емпиричният опит от избирателните системи. Набляга се изключително върху сравнителния анализ, основан на групирането на системите в типове или по региони. От научна гледна точка предпочитането на определен тип представителство трябва да почива върху достатъчно емпирично и сравнително познание, но заедно с това изборът на система предполага формулирането на определени изисквания с оглед на конкретните конституционни и политически фактори. Въз основа на общата позиция на теорията и практиката произтичат някои систематически съображения, които следва да се съблю-

² Вж. **Duverger, M.** Which Is the Best Electoral System?, in – Choosing an Electoral System, \ed. by A. Lijphart\, New York, 1984, p. 33.

дават при една комплексна оценка на отделните модели.

Представителството на всички значими социални групи и техните политически интереси е основно изискване към всяка избирателна система. То произтича от самата същност на представителното управление и предполага една приблизително “огледална” проекция на политическите мнения в парламента. Политическото представителство тук се разглежда от гледната точка на политическото равенство на гражданите, което е основен принцип на демокрацията. Мерило за съразмерно и следователно справедливо представителство е степента на съотношение между подадените гласове и получените мандати.

Без съмнение има два принципа на политическо представителство – мажоритарен и пропорционален. Те определят политическите цели на отделните избирателни системи. Поначало пряката политическа цел на мажоритарните системи е да постигнат парламентарно мнозинство за една партия или за коалиция от партии. Основната функция при тези модели е да се създаде възможност за формиране на правителство. Ето защо мажоритарното представителство може да бъде определено като функционално представителство. Пропорционалните системи имат за цел да отразяват колкото се може по-точно социалните групи с техните политически интереси. Процентът на гласовете и местата за политическите партии приблизително трябва да съответстват един на друг. Това е основната функция и едновременно с това критерий за ефективността на тези системи. Пропорционалното представителство по този начин се дефинира като социално представителство.

При определяне на функционалните изисквания, които най-общо се поставят пред всяка избирателна система и произтичат от принципите на представителното управление, не би трябвало да се вземат под внимание нереалистичните очаквания на едни или други политически сили, обосновани на основата на теснопартийните интереси. Изискванията са свързани с теорията на демокрацията и институционалната рамка на държавното управление, закрепена от конституцията

Политическото равенство е основополагащо за демократичното представително управление. Оттук към избирателните системи се предявява изискването за идентичност, разбираемо като относително равенство на избирателите и техните гласове при определяне на резултатите от гласуването. Изведено в абсолютен, това изис-

кване предполага, че формално никой от избирателите не може да оказва по-голямо влияние в сравнение с останалите върху изборния резултат. Логично това предполага провеждането на принципа на равното избирателно право в изборното законодателство. Заедно с това във всички избирателни райони е необходимо да се постигне еднакво съотношение между гласуващите избиратели и разпределяните мандати. Проблематично е несъответствие в местата, изразяващо се в свръхпредставяне на някои райони от страната, и недостатъчно представяне на други.

В същото време за една перфектна избирателна система, която покрива изискването за идентичност, е недопустимо да има “загубени гласове”, т.е. всички гласове да са равностойни при определяне състава на изборния орган. По точно, никоя група от гласове не може да бъде напълно игнорирана при определянето на изборния резултат.

Следва да се приеме, че идеалната идентичност би довела до състояние на пълна пропорционалност, като процентът от местата, спечелени от една партия, ще отразява получения от нея дял от разпределението на гласовете от националния вот.

Избирателните системи следва да осигуряват монотонност. Изискването за монотонност също се свързва с идеята за справедливост на избирателните системи. То поначало не допуска политическа партия, която разполага с по-малко от половината от гласовете на избирателите, на национално ниво да получи мнозинство от мандатите в националната представителна институция. Нормално и справедливо от гледна точка на демократичното управление е точно обратното положение – партията, която завоюва мнозинството от народния вот, да доминира с мнозинство от мандатите в парламента. Така загубилата изборите партия не може да победи политическите си опоненти, които са получили по-голям дял от гласовете на избирателите, като благодарение на системата за определяне на изборния резултат спечели повече мандати от тях. В същото време не би следвало партия да получи парламентарно мнозинство при положение, че нейният резултат от изборите е под половината от действително подадените гласове на национално ниво. Изискването за монотонност предполага съответствие в дяловете на получените гласове, от една страна, и спечелените мандати, от друга. Съотношението между гласове и мандати не допуска изкривяване на политическото представителство и обосновава легитимността на парламентарното управление.

Тъй като повечето законодателни решения – включително и решенията за подкрепа на правителството се вземат с мнозинство, гарантирането на мажоритарен контрол в законодателната власт е от съществено значение. Парламентарните мнозинства могат да бъдат постигнати от една партия по два начина: чрез спечелване на мнозинството от народния вот и получаване на пропорционален на него дял места или чрез спечелването на по-малко от мнозинството от гласовете, но получаване на изключителна “награда” от места, достатъчна за създаване на парламентарно мнозинство. Първият тип мнозинство може да се определи като справедливо спечелено мнозинство, вторият като “изкуствено” мнозинство, при което партията с най-много гласове е получила “подарък” от избирателната система. По същия начин е възможно една партия да не успее да получи законодателно мнозинство по два начина: чрез спечелването на твърде малко гласове и получаване само пропорционален на тях дял от места и чрез спечелването на мнозинството от гласовете, но санкционирана от избирателната система, тя не получава мнозинството от мандатите. Първият тип може да се определи като естествено малцинство, а вторият като “изкуствено” създадено. Оттук следва изводът, че “изкуствени” мнозинства и малцинства не бива да съществуват. Ще бъде несправедлива всяка избирателна система, която лиши партията с мнозинство от гласовете на избирателите от мнозинството на местата в представителната институция. Такива избирателни системи поначало не съществуват, макар в случаите на мажоритарна формула на относително мнозинство в едномандатни избирателни райони такъв изход от изборите да е възможен и известен в теорията и практиката на изборите като „парадокс на гласуването“.

Повечето парламентарни мнозинства са всъщност “изкуствени”, последица от извънредни мандати, дадени от избирателните системи на водещите партии. Получили мнозинството, тези партии заемат положение в законодателната власт, качествено различно от това, което предполага техният общ изборен резултат. Самото парламентарно мнозинство е от изключително значение, защото дава право партията да упражнява цялата законодателна, а при парламентарното управление и цялата изпълнителна власт. Една рядко анализирана последица е тази, че избирателните системи могат да създават парламен-

тарни мнозинства, които не се създават от избирателите. Този извод не се отнася само до мажоритарните системи. Практиката показва, че няма водеща партия, която да е получила 48% или повече от гласовете в който и да е модел система и да е пропуснала да получи абсолютно мнозинство от местата в парламента. Подобно положение съществува и в пропорционалните системи с висок изборен праг, както и многомандатните избирателни райони с нисък магнитуд (брой на мандатите).

Представителното управление изисква от избирателната система постигането в някаква степен на концентрация и ефективност. Изборите се схващат като процес на формиране на политическа воля, а не като отражение на господстващите мнения сред избирателите. В този смисъл агрегацията на обществените интереси и политическите мнения е необходима основа за търсене и намиране на политически решения. Параметрите на степента на концентрация, осъществявана от една избирателна система, са броят на партиите, получаващи парламентарни мандати, и образуването на еднопартийни или коалиционни мнозинства в парламента.

Изискването за концентрация включва в известен смисъл и това за ефективност на дадена избирателна система. Ефективността се определя предимно от това дали системата допринася за стабилизация на политическата система, за решаването на социалните конфликти и за поддържане на управляемостта на политическия процес.³

Управляемостта предполага, че възприетата избирателна система няма да доведе до влошаване състоянието на социалната система и където е възможно, ще обуслови ефективното управление на обществото. Продължителността на управление на едно правителство често се възприема като ключов индикатор в тази насока. Възможно е да бъдат извеждани и други критерии за правителствена стабилност – способността на едно правителство да развива и осъществява законодателната си програма, бързината на формулиране на политическите решения и т.н.

Мажоритарните правителства, които в повечето случаи са еднопартийни, осигуряват “единното” управление и са често препоръчвани като благоприятстващи стабилното управление. Поначало те са сигурни във възможността си за реализиране на законодателните приоритети. Еднопартийните правителства са и по-лесни за

³ Вж. Сартори, Дж. Теория на демокрацията, С.: 1992, Т. I, с. 206 – 207.

управление от страна на политическите ръководства, отколкото широко коалиционните. Единното управление се отнася до наличието на съгласуван модел за налагане на контрол върху членовете на съответната партия в изпълнителния и законодателния орган.⁴

Решаването на социалните конфликти е важен критерий за успешното държавно управление. Поначало политическите партии трябва да предлагат на избирателите реални алтернативи за изход от различни проблемни ситуации в обществото. Твърде голямата съгласуваност между различните политически елити е потенциален източник на проблеми в либералните демокрации. Ако политическите програми не дават алтернативите за държавното управление, то изборната надпревара между различните партии се превръща в самоцел. Избирателите трябва да имат реални възможности за избор измежду противостоящи си идеи и програми в една открита обществена дискусия, а не само измежду конкуриращи се кандидати.

Представителството на различните политически алтернативи е фундаментално за либералната демокрация изискване, тъй като парламентът олицетворява народа като цяло. Всяка изборителна система се стреми да гарантира таква представителство. Социалните групи са поставени при еднакви условия от изборителния закон и могат в рамките на общи правила да спечелят мандати. Законодателният орган като национална представителна институция трябва да отразява съотношението между всички политически интереси.

Пред изборителните системи се поставя изискване за политическа неутралност, разбираана на първо място като гарантиране на еднакви законови възможности за издигане и регистрация на различни кандидати. Поначало подобно изискване се отнася към принципа на равното изборително право. В същото време то предполага, че изборният процес не може да бъде произволен или да се регулира от непрекъснато променящи се правила. По необходимост правната уредба на изборния механизъм трябва да бъде трайна и стабилна.

Изборителната система трябва да дава възможност на която и да е социална група да спечели мандати и да бъде представена в изборния орган. Недопустимо е да се въвеждат отнапред

изкуствени бариери, които да пречат предствителството на конкретни социални групи или партии в законодателния орган. Следователно изборителната система следва да поставя всички партии (коалиции от партии) и кандидати при еднакви условия както преди регистрацията им, така и в хода на изборната надпревара. Това изискване не допуска изборният процес да съдържа никакви процедури или критерии, които изключват някои групи от представителство преди самото гласуване. Изборителните системи, които отговарят на посочения критерий, гарантират социалната представителност на законодателния орган, тъй като съставът му ще отразява разпределението на гласоподавателите по различните социални групи и политически партии.

Политическата умереност и избягването на “враждебна политика”, от една страна, и политическата свръхполяризация, от друга, са диаметрално противоположни ефекти, които следва да се имат предвид при оформянето на всяка изборителна система. Докато мажоритарното управление предполага засилване представителността на по-големите партии и създаване на ситуации, при които “победителят получава всичко”, то идеята да се избегне свръхполяризация насочва към пропорционално представителство. Възприемането на система, която улеснява разпределението на спечелените места между партиите в зависимост от получените за всяка от тях гласове, позволява плавен преход от една политика към друга и поначало предотвратява “скокове” и непоследователност при смяната на приоритетите.

По отношение на държавното управление големите мнозинства или провеждането на политика на база консенсус могат да бъдат оценени като до голяма степен отговарящи на необходимостта от умерена политическа поляризация. Продължителното управление се счита благоприятно за избягване на враждебно поведение спрямо политическия опонент за разлика от краткосрочното, което може да бъде плод на политически системи, характеризиращи се с честа смяна на управляващите партии.⁵

Дефинитивността на изборите в смисъл на осигуряване достъп до политическото ръководство и участие във формирането и провеждането на държавната политика е съществено изискване за всяка изборителна система. Изборите трябва

⁴ Вж. **Duverger, M.** Op. cit. p. 37.

⁵ Вж. **Katz, R.** A Theory of Parties and Electoral Systems, Baltimore, 1980, p. 77.

да определят промените в управлението. Понякога може да се приеме за недопустимо несъответствието между решението, взето от избирателите, и конституирането на управлението. Като най-силна проява на този принцип е аргументът, който се използва в страните с мажоритарни системи, че само чрез избори могат да се предприемат промени в управлението. По принцип в този случай се смятат за недопустими междинните промени от страна на управляващите в отговор на политическа динамика, върху която избирателите не могат да упражняват директно контрол. Такива са например случаите на оттегляне на партия от управляваща коалиция, водещо на практика до правителствена криза.

Разликата между мажоритарните и пропорционалните системи преминава през още един важен компонент на демократичното представително управление – легитимната промяна.⁶ Възможността за легитимна промяна е отличително качество на демокрацията и историята на всички политически системи показва променливата съдба на политическите партии. Със сигурност възходът на лейбъристите във Великобритания през 1920 година е свързан с политическата “смърт” на Либералната партия. Това е едно от съдбоносните събития в политическата история на страната. Същото може да се каже и за упадъка на френските радикали след Втората световна война. Промени от този вид едновременно обновяват и рационализират политическите системи на демократичните общества.

Избирателните системи не са неутрални по отношение на политическите системи и може да се очаква, че ще окажат въздействие върху скоростта на промяната в изхода на изборната надпревара. Някои системи могат да прикрият промените в относителната сила на партиите, докато други могат да преувеличат тези промени. В едни случаи спечелването или загубването на минимален дял от подкрепата на избирателите може да се отрази съществено върху парламентарното представителство. В други случаи ефектът може да бъде приглушен. Мажоритарните формули са склонни да преувеличават промените в народната подкрепа за партиите, когато се разпределят законодателните места. Като цяло системите на пропорционално представителство нямат такъв ефект.

Стабилността на партийната система като критерий за оценка на избирателната система не засяга директно управлението. Тя се отнася за

нивото на колебания и движения сред самите политически партии. Управлението на държавата става все по-трудно, ако партийната система е нестабилна. В пропорционалните избирателни системи са широко разпространени изборните бариери срещу представителството на антидемократични или антисистемни партии. Това средство в някои случаи силно редуцира броя на парламентарните партии. Основното практическо възражение към него е драстичният ефект, който може да има. Ако клаузата на изключване действа на национално ниво, то един незначителен брой гласове може да определи дали на една партия ще бъдат предоставени мандати. Ако действа на ниво избирателен район, аномалиите биха могли да бъдат по-малко сериозни, но различната големина на отделните райони може да направи преодоляването на бариерата по-лесно в едни райони, отколкото в други. Въпреки замисъла на клаузата за изключване да елиминира малките и да укрепи големите партии, така че последните да са в състояние да съставят стабилно правителство, понякога резултатът е противоположен на очаквания.

Защитата на установените вече партии от различни центробежни тенденции е често оправдана с оглед на държавното управление. Фрагментираните и разединени партии създават големи затруднения при формирането на коалиции и възпрепятстват поддържането на трайно управляващо мнозинство, но никоя избирателна система не може да предотврати или изключи фрагментацията.

Появата на нови и оцеляването на опозиционните партии е комплексен процес, който не може да бъде обяснен с анализа на избирателната система. Всякакви сили – социални, икономически, институционални, лични се отразяват на партийната система и изборната надпревара. Политическите партии са продукт на относително трайно съществуващи в обществото политически интереси на различни социални групи и избирателната система само интерпретира тези интереси, без да може да ги поражда. Създаването на нови партии може да е резултат от динамични политически процеси (напр. крайно десните антиемигрантски партии в Европа).

Политическата отговорност е важна последица от функционирането на демократичните избирателни системи. Тя се отнася до връзката, която би трябвало да съществува между избиратели и избраници след изборите. В страните, повлияни

⁶ Вж. **Lakeman, E.** *How Democracies Vote: A Study of Electoral Systems*, London, 1974, p. 213.

от класическата политическа традиция, начинът на избиране се обвързва с възможността поведението на депутатите да бъде отразявано и съответно оценявано от избирателите.

Политическата оценка на представителите и отговорността пред избирателите поначало се улеснява чрез провеждане на избори, при които територията на държавата се разделя на множество избирателни райони. В едномандатните райони се създава “единна” връзка между избирателите и техните избраници и контролът се улеснява от факта, че избирателите се идентифицират само с един представител сред множеството други, като следят само неговото политическо поведение. В този смисъл представителството на база избирателни райони се смята за един от стълбовете на демокрацията.⁷ Поначало в широк кръг държави изборите се провеждат в по-големи или по-малки едномандатни избирателни райони. Крайност в това отношение със своите национални райони представляват Израел и Холандия.

Обект на теоретични дискусии е съществуването или липсата на връзка между избирателя и представителя. Въпреки сериозните критики все още остава широко разпространено разбирането за териториално обусловения характер на представителството. Според него всеки избирател, както и да е гласувал (или пък дори да не е гласувал), има представител в законодателния орган, към когото може пряко да отнесе своите проблеми. Това следва от предположението, че всеки член на парламента осъществява представителство на всички интереси и трябва да бъде заинтересован от всички проблеми в рамките на неговия избирателен район. Това твърдение понастоящем изглежда съмнително при приоритета на политическата стратегия на партията в национален мащаб.

Положителните страни на териториално обусловеното представителство могат да бъдат оценявани по различен начин. Не подлежи на съмнение фактът, че там, където пропорционалността не е свързана и с териториално представителство, връзките между гражданите и законодателния орган се отслабват и засягат. Това е една от причините, поради които така наречените смесени системи си пробиват път и привличат интереса на привържениците на реформи в избирателните системи.

Възможността избирателите да “накажат” една политическа партия за неправилните ѝ или непопулярни действия в управлението прибавя още един важен аспект към политическата отговорност. Поначало тя предполага мерки срещу създаването на “сигурни” избирателни райони, както и срещу неизменните управляващи коалиции с едни и същи политически субекти. Това изискване се обосновава с цел премахване на изкуствените пречки пред гласоподавателите да оттеглят подкрепата си спрямо едно управляващо мнозинство или да намалят представителството му в законодателния орган.

Съществува функционално изискване, което по-скоро придобива характера на предписание към избирателните системи. То е свързано с практическата необходимост от опростеност на изборните процедури. Различните модели, които се стремят да отговорят на всички изисквания на представителното управление, са неизменно сложни от онези, базирани само на част от изискванията. Въпреки това всеки законодател полага усилия да създава правила, които дават възможност на избирателя да разбира начина на функциониране на избирателната система и да следи какво става с подадения от него глас. В тази връзка се поставя и въпросът за по-големите или по-малките възможности на гласоподавателя да изрази своята политическа воля. Конкретните алтернативи – избор на личности или избор на партии, по подходящ начин очертават различните граници, в които една избирателна система предоставя възможност за персонифициране на избора. Ако тя изцяло се изключва под формата на твърди листи, не е изключено повишаването на изборния абсентизъм.⁸

Избирателните системи значително се различават в зависимост от степента, в която отговарят на отделните изисквания. Мажоритарните избирателни системи на относително мнозинство в едномандатни избирателни райони изпълняват по-добре от които и да са други функцията концентрация и ефективност. Чрез тях практически се улеснява образуването на абсолютно парламентарно мнозинство от една партия, като избирателите поначало решават въпроса кой ще формира бъдещото правителство.

Голяма част от парламентарните мнозинства са в резултат от диспропорцията между гласове и мандати. Този модел предотвратява сил-

⁷ Вж. **Bagehot, W.** The English Constitution, London, 1981, p. 93-94.

⁸ **Нолен, Д. и М. Касапович,** Избирателните системи в Източна Европа, С., 1996, с. 28.

ната фрагментация на парламента, но в крайно недостатъчна степен изпълнява функцията за представителство на различни политически интереси. Малките партии имат силно ограничена възможност да получат места в парламента. Начинът на действие на системата е лесно разбираем, доколкото избирателят гласува за отделен кандидат в своя избирателен район. Легитимността на избора се основава на политическата традиция и на ориентираното към британския парламентаризъм разбиране за теорията на демокрацията.

Избирателната система на абсолютно мнозинство в едномандатни избирателни райони притежава много от характеристиките на вече разглеждания тип мажоритарно гласуване. Заедно с това има някои съществени различия. Тук също се наблюдава силна диспропорционалност между гласове и мандати, но целта на деформиращия ефект е насочена към обединяването на политическите партии в коалиция в периода между двата тура. Следователно системата дава възможност на малките партии в рамките на партийни съюзи на второто гласуване да получат парламентарно представителство. Доколкото тези съюзи се образуват не само по стратегически съображения за спечелването на мандати, а и за целите на парламентарно сътрудничество, системата на абсолютно мнозинство дава възможност за формиране на относително стабилни парламентарни мнозинства и правителства. Тя е лесно разбираема и приложима дори когато се налага ново гласуване на втори тур. Този модел не е сред широко разпространените за парламентарни избори и се третира като алтернатива на системата на относително мнозинство и поначало няма широк кръг привърженици.

Пропорционалните избирателни системи в едномандатни избирателни райони се прилага широко. Конкретните модели, в които се използва, обикновено не водят до абсолютна пропорционалност между гласове и мандати. Те упражняват ефект на концентрация върху партийната система дотолкова, доколкото размерът на избирателния район предполага естествена бариера за малките партии. Обикновено определянето на избирателните райони съответства на административно-териториалното деление на страната и затова в повечето случаи е по-малко конфликтно в сравнение с мажоритарните системи, които предлагат възможност за изборна география при районирането. Пропорционалната система осигурява по-добро представителство на основните социални интереси в парламента и представя по-точно

подкрепата на избирателите за една или друга партия. Сравнително успешно се предотвратява възникването на политически мнозинства в парламента, които не отговарят на истинските предпочитания сред народа. Фрагментирането на представителните учреждения поощрява формирането на мнозинства по пътя на преговорите и компромиса между различните политически тенденции. Промените в обществените настроения по-лесно се експонират в парламента и насочват политическия дебат към актуалните проблеми на държавното управление. Така поначало се преодолява опасността от монополизиране на политическия живот от няколко големи партии, които дължат своите позиции предимно на избирателната система, и в крайна сметка се ограничават ефективността на действие на демократичните институции. Практиката на използване в тези модели на твърди партийни листи в значителна степен не допуска гласуване за личности, водещо до засилване ролята на политическите партии като посредници между избирателите и представителните органи, поради което често се въвежда преференциално гласуване.

Мненията за или против определена избирателна система би трябвало да зависят много повече от специфичните национални фактори, отколкото от абстрактни принципи и критерии. Начинът, по който системата функционира, в действителност зависи от взаимодействието ѝ със социалните и политическите условия. Този факт се разбира от политиките, които са склонни да променят възгледите си относно това коя избирателна система функционира най-добре, изхождайки от очакваните последици за тяхната собствена партия.

От гледна точка само на трансформирането на гласове в представителство изглежда по принцип, че пропорционалната избирателна система е в строго съответствие с демократичните ценности. Ако партиите са единствената “трансмисия” за конституиране на народно представителство и ако правителството се базира така, както това е при парламентарните системи, на относителната сила на партиите в законодателния орган, тогава има малко основания да се защитават системи, които стесняват обхвата на представителството чрез “загубата” на гласове на избирателите.

Голям интерес буди въпросът за отговорността пред избирателите, когато се създават коалиции след приключване на изборите в условията на законодателни органи с твърде раз-

народно политическо представителство. Избирателите при тези обстоятелства не могат да предвидят пълните последици от техния избор на партия. На това до известна степен може да бъде противопоставено твърдението, че при всички избирателни системи избирателите не могат да изчислят точния изход при подаване на гласа си. Често пъти за такива “непредизвестени” коалиции се казва, че нямат демократичен мандат. Това е трудно за доказване, доколкото засяга самата същност на свободния депутатски мандат и разбирането за депутата като представител не само на своите избиратели, но и на нацията като цяло. Коалирането на две или повече партии, всяка от които представлява изключителен избор на отделните избиратели, без да е имало предварителна договореност, известна на обществото, поставя сериозни въпроси за представителството на политически интереси. Подобни коалиции, основаващи се на политически компромис, в много случаи подпомагат постигането на обществен консенсус и баланс на интересите на различни социални групи.

Последиците – както позитивните, така и негативните, от промяната на избирателната система не могат да се предположат със сигурност. Това е така, защото поведението на отделните политически партии е обусловено от политическите интереси, които те изразяват и защитават. Всяка партия изгражда своята изборна стратегия

съобразно конкретното съотношение на политическите сили и специфичните социални условия. Поради това резултатите от избирателните реформи не могат да бъдат прогнозирани и контролирани от политическите елити. Избирателната система може да предложи как трябва да бъдат преброявани гласовете, но не може да реши въпроса как да бъдат разпределени по партии. Последното остава суверенно право на избирателите.

БИБЛИОГРАФИЯ:

Киров, П. Конституиране на представително управление в България. С., 2015 // **Kirov, P.** Konstituirane na predstavitelno upravlenie v Bgaria. S., 2015.

Сартори, Дж. Теория на демокрацията. С., 1992, Т. I. // **Sartori, Dj.** Teoria na demokraciata. S., 1992. T. I

Нолен, Д. и М. Касапович, Избирателните системи в Източна Европа. С., 1996 // **Nolen, D. i Kasapovich, M.,** Izbiratelnite sistemi v Iztochna Evropa, S., 1996.

Nohlen, D. Elections and Electoral System, New Delhi, 1996.

Duverger, M. Which Is the Best Electoral System?, – In Choosing an Electoral Sistem, \ed. by A. Lijphart\, New York, 1984.

Katz, R. A Theory of Parties and Electoral Systems, Baltimore, 1980.

Lakeman, E. How Democracies Vote: A Study of Electoral Systems, London, 1974.

Bagehot, W. The English Constitution, London, 1981.